

Wojciech Drzeżdżon

Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 4, 204-209

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon*

Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy

XXI wiek to czas dramatycznych doświadczeń ludzkości. Jakość życia mierzy się często wartościami materialnymi, kwalifikacjami i znajomościami. Skutkiem ubocznym dokonujących się w Polsce przemian społecznych są niebezpieczne dla edukacji zjawiska: fundamentalne kwestionowanie i odrzucanie wartości uprawnionych przez tysiąclecia, rozpad tradycyjnie pojmowanej rodziny, akceptacja swobód i odrzucanie zobowiązań, kult pieniądza i konsumpcji, pogarda dla etosu pracy i autorytetów. Zjawiska te świadczą o rozpadzie więzi społecznych. Kosztami są kryminalizacja życia, korupcja władz, wzrost agresji, okrucieństwa, szerzenie się narkomanii i lekomanii¹. Te zmiany niewątpliwie wpływają na cały system edukacji.

Przyszłość edukacji, jak również całego społeczeństwa, zależy w znacznym stopniu od nauczycieli². Od dawna padają pytania o miejsce nauczyciela w społeczeństwie i systemie edukacyjnym, o jego kompetencje, kwalifikacje, wartości, powinności, a przede wszystkim pytanie podstawowe i – jak się wydaje – najważniejsze: kim powinien być nauczyciel?³

Na to pytanie odpowiada deontologia nauczycielska. Jest to obszar wiedzy o charakterze naukowym zajmujący się zasadami moralnymi i powinnościami etycznymi. Nazwa wywodzi się z gr. *deon*, *deontos*, czyli ‘obowiązek, to, co niezbędne, konieczne, właściwe’ i *logos* – ‘słowo, nauka’. Deontologia nauczycielska dotyczy wszystkich pedagogów w różny sposób oddziałujących na wychowanków, jak również mających na celu formację osobowościową. Wyrasta z etyki zawodowej, która zmierza do ustalenia norm umożliwiających odpowiedź na

* Dr Wojciech Drzeżdżon, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, ul. Biskupia 24 b, 80-875 Gdańsk, e-mail: wdrzezdzon@op.pl.

¹ K. Denek, *Edukacja na progu stuleci i mileniumów*. [W:] *Dydaktyka w dobie przemian edukacyjnych*. Red. K. Denek, F. Bereźnicki. Szczecin 1999.

² E. Żelazny, *Nauczyciele i młodzież w procesie polskich przemian*. Rzeszów 1992.

³ P. Zwierzchowski, *Nauczyciele wobec wyzwań współczesnego świata*. [W:] *Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych*. Red. W. M. Wołoszyn. Bydgoszcz 1997.

pytanie, jak ze względów moralnych przedstawiciele określonego zawodu powinni, a jak nie powinni postępować. Stara się również uporządkować zespoły norm, które nazywamy zazwyczaj kodeksami etycznymi. Są to zbiory zasad dotyczących moralnych zachowań i czynów pedagogów stanowiące fundament wiedzy na ten temat.

Deontologii nauczycielskiej służy zwłaszcza aksjologia (ogólna teoria wartości), która legła u jej podstaw w sferze istoty i rodzajów wartości, ich hierarchii, sposobów istnienia, a także ustalania wartości bezpośrednio wiążących się z wykonywaniem zawodu. Wartości stanowią źródło powinności nauczyciela, na nich opierają się jego kompetencje, dlatego też mówimy o kompetencjach aksjologicznych nauczyciela-wychowawcy.

Hasło wychowania do i przez wartości pojawia się coraz częściej w pracach wielu pedagogów⁴, niemniej jednak w literaturze przedmiotu kompetencje aksjologiczne nauczyciela-wychowawcy nie są do końca poznane i nie eksponuje się ich w dostatecznej mierze. Ta uwaga dotyczy również reformy szkolnej, programów, dotyczy też kształcenia nauczycieli. Zagadnienia te wymagają nie tylko oddzielnych badań, ale także konkretnych działań i wdrożeń.

W świetle aktualnych ustaleń deontologii nauczycielskiej podstawowymi wyznacznikami postaw moralnych, kompetencji i powinności etycznych nauczyciela są jego godność, prawość oraz odpowiedzialność. Godność osobowa i zawodowa nauczyciela to warunek zrozumienia sensu i znaczenia własnej działalności zawodowej. Wyraża się, między innymi, w świadomym kierowaniu się przez nauczyciela wartościami, obyczajami, normami i wzorami postępowania, które stanowią o etosie i specyficznej odrębności społeczno-zawodowej. Prawość dotyczy jakości różnych form kontaktów interpersonalnych. Prawy nauczyciel to osoba, która w swoim postępowaniu kieruje się dobrem moralnym oraz wolnością jego wyboru. Odpowiedzialność ponosi nauczyciel przed całym społeczeństwem, które powierzyło mu zadania dotyczące rozwoju i wychowania dorastających. Deontologia nauczycielska, czyniąc przedmiotem refleksji godność, prawość i odpowiedzialność, ujmowane łącznie jako wyznaczniki postawy moralnej nauczyciela, stara się przybliżyć podmiotowo-osobowościowe kompetencje zawodu nauczyciela.

Podstawowy warunek kształtowania postawy zawodowej stanowią osobiste kompetencje moralne, które należy traktować jako właściwość osobniczą każdego nauczyciela. Seneka w swoich *Dialogach* pisał: „Nikt nie zaprzeczy, że cnota

⁴ Por. W. Anasz, *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej*. Częstochowa 1995; J. Bogusz, *Świat wartości młodzieży*. Warszawa 1988; A. Bujak, Z. Kość, *Diagnoza właściwości systemu wartości u młodzieży w świetle badań empirycznych*. [W]: *Z zagadnień psychologii socjologii*. Red. A. Frączak, B. Malak. „Zeszyty Naukowe WSPS” 1980; K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. Lublin–Kielce 2003, t. I; W. Cichoń, *Wartości, człowiek, wychowanie*. Kraków 1996; K. Denek, *Wartości i cele edukacji szkolnej*. Poznań–Toruń 1999; M. Dziewiecki, *Wychowanie a wartości*. Warszawa 1999; S. Kunowski, *Wartości w procesie wychowania*. Kraków 2003; Z. Skorny, *Wartości a wychowanie*. „Edukacja” 1990, nr 2; M. J. Szymański, *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*. Warszawa 2000; tenże, *Wartości młodzieży, jej nauczycieli i rodziców*. „Edukacja” 2002, nr 1.

w działaniu powinna potwierdzać swoje postępy a nie tylko teoretycznie zastanawiać się nad tym, co czynić trzeba, lecz nadto i rękę przyłożyć do dzieła, a wyniki swoich rozmyślań zamienić w czyny”⁵.

Edukacja, która ma wiele wymiarów, nie może się obyć bez spotkania osób. To spotkanie powinno być jednak oparte na szczególnej więzi – więzi chcących ze sobą współdziałać wychowawcy i wychowanków. Pozostając do dyspozycji młodych ludzi, wychowawca służy swoją wiedzą, kompetencjami, doświadczeniem i osobą. Prowadzi dialog, który sprzyja wspólnemu odkrywaniu prawdy. Zatem deontologia nauczycielska – jak pisze Wołoszyn – nie może zajmować się jedynie faktycznym stanem moralnym zawodu nauczycielskiego, jej przedmiotem są powinność i wartość, które mają się urzeczywistniać w trakcie nauczycielskiego działania⁶.

Kompetencje aksjologiczne nauczyciela stanowią o istocie jego życia zawodowego i prywatnego. Wiedza o typologii i hierarchii wartości jest szczególnie potrzebna przy konstruowaniu programów dydaktycznych i wychowawczych oraz celów lekcji. Niestety, należy przyznać, że nauczyciel najczęściej zdobywa ją sam, ponieważ programy szkół wyższych jedynie w niewielkiej mierze uwzględniają zagadnienia dotyczące aksjologii, estetyki i etyki. Na pytanie, jak wychowywać, nie odpowie żadna książka.

Wartości szczególnie silnie wiążą się z aspektem moralnym pracy nauczyciela⁷. Nauczyciele, wykonując swój zawód, muszą wziąć na siebie osobistą odpowiedzialność za wypowiedane słowa i czyny. Zatem można powiedzieć, że nie powinien być nauczycielem ten, kogo należy kontrolować i komu nieustannie trzeba przypominać o obowiązkach. Powinnościami moralnymi będą te normy, które przed ocenami moralnymi wyrażonymi za pomocą określeń „dobry” lub „zły” w sensie moralnym, będą zawierały słowo „powinien” w jego specyficznym moralnym znaczeniu⁸.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy zestawienia podstawowych powinności nauczyciela-wychowawcy i jego obowiązków etyczno-deontologicznych wobec:

- **uczniów** – wśród wielu warto wskazać na: życzliwość, akceptację, zrozumienie stanu psychicznego wychowanka, troskę o jego rozwój, przestrzeganie zasad moralnych, odpowiedzialność, dyskrecję, sprawiedliwość;
- **siebie i zawodu** – utrwalanie autorytetu, służba prawdzie, doskonalenie się, troska o godność, świadomość sensu i wartości pracy itp.;

⁵ L. A. Seneka, *Dialogi*. Tłum. L. Joachomowicz. Warszawa 2001, s. 531.

⁶ W. Wołoszyn, *Powinności i wartości w deontologii nauczycielskiej*. [W:] *Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli*. Red. A. M. Tchorzewski. Bydgoszcz 1994, ss. 41–42.

⁷ J. Augustyniak-Kopka, *O społecznych uwarunkowaniach postrzegania moralnego*. Łódź 1994, s. 40.

⁸ A. Molesztak, T. Tchorzewski, W. Wołoszyn, *W kręgu powinności moralnych nauczyciela*. Bydgoszcz 1994, s. 59.

- **innych nauczycieli** – solidaryzowanie się z grupą, integrowanie zespołu, zachęcanie innych do doskonalenia itp.;
- **środowiska** – powinność zwalczania zła i egoizmu, odpowiedzialność za realizację obowiązku szkolnego, współpraca z rodziną uczniów i środowiskiem⁹.

Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela ściśle łączą się z życiem społecznym i kulturowym, zaangażowaniem nauczyciela oraz jego życiem osobistym. Tak więc pozytywne odniesienie do innych osób stanowi o randze wychowawcy w jego środowisku społecznym. Obowiązkiem każdego pedagoga jest umiejętne wprowadzenie ładu zarówno w życie własne, jak i w życie społeczeństwa, co polega na oparciu relacji osobowych na życzliwości i zaufaniu. Mieczysław Gogacz pisze: „Sytuując ucznia w więzi z prawdą i dobrem, nauczyciel usprawnia go w pomijaniu fałszu i zła, a tym samym pomaga mu w uzyskiwaniu prawości sumienia [...]. Tym, co zawsze przydatne, są pozytywne odniesienia do osób. Te odniesienia to właśnie stała życzliwość, roztropne zaufanie oraz dążenie do sytuowania się w życzliwości i zaufaniu. Życzliwość jest skutkiem akceptowania realności i istnienia osób. Zaufanie jest skutkiem prawdy. Poszukiwanie życzliwości i zaufania jest potrzebą przebywania w ludzkim środowisku życia. Jest charakterystycznym dla ludzi dążeniem do sytuowania się wśród osób”¹⁰.

We współczesnej szkole dość wyraźnie uwidacznia się kryzys autorytetu nauczyciela. Autorytet ma człowiek, który nie tylko żyje prawdą, ale także jest autonomiczny i odpowiedzialny w swoich sądach. W literaturze wymienia się różne rodzaje autorytetu. W deontologii nauczycielskiej wskazujemy na autorytet znawstwa i umiejętności, który dotyczy sfery „mieć”, oraz autorytet moralny dotyczący sfery „być”. W odniesieniu do tej myśli Władysław Stróżewski pisze: „Autorytet moralny jest czymś znacznie trudniejszym niż autorytet znawstwa czy umiejętności. W dziedzinie moralności nie można mieć autorytetu, trzeba nim być. Dlatego tak irytują nas ci, co chcą mieć autorytet moralny poprzez wiedzę o moralności, lub ci, co dla tych samych celów przykrywają moralność według własnej miary, sądząc że jej częściowe spełnienie wystarczy, by stać się autorytetem moralnym dla innych. Jakże fałszywe to wyobrażenia! Nic nie demaskuje się samo tak szybko jak fałsz w dziedzinie wartości”¹¹.

Wyobraźnię moralną nauczyciel kształtuje przez stwarzanie sytuacji aksjologicznych, w których uczeń musi opowiadać się za konkretnymi wartościami, wprowadzając je do swojego systemu wartości i respektując w swoim postępowaniu. Dzięki wyobraźni moralnej można przewidzieć skutki własnych czynów, stawać się bardziej otwartym na innych. Według Kazimierza Denka kompetencjom nauczycielskim należy w powyższym kontekście nadać wspólnie nowy profil. Nauczyciele powinni być badaczami rzeczywistości szkolnej poszukujący-

⁹ Tamże, ss. 103–104.

¹⁰ M. Gogacz, *Wartości osobowe w kształceniu świadomości zawodowej nauczyciela*. [W:] *Rola wartości i powinności moralnych...*, dz. cyt., s. 43.

¹¹ W. Stróżewski, *W kręgu wartości*. Kraków 1992, s. 32.

mi odpowiedzi na pytania: co robię jako nauczyciel (autorefleksja), co osiągam (autoocena), co mogę lub powinienem zmienić w swoim praktycznym postępowaniu¹².

Zatem etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela winny mieć swoje odniesienie do dyspozycji osobowych. W globalnie pojmowanej edukacji można je sformułować w następujący sposób:

- nauczyciel jako edukator oświatowy jest osobą zrównoważoną, wewnętrznie i zewnętrznie wyciszoną;
- z łatwością rozpoznaje sprzeczności, w które jest uwikłana rzeczywistość edukacyjna;
- we wprowadzaniu zmiany edukacyjnej kieruje się uniwersalnymi prawami i zasadami, zgodnie z którymi funkcjonuje cała rzeczywistość;
- każdą zmianę edukacyjną wiąże z celami i wartościami edukowanych oraz potrzebami i oczekiwaniami społecznymi;
- jest nastawiony na maksymalizację rozwoju podmiotów edukacyjnych, a nie na doraźną realizację podstawy programowej;
- wprowadzenie zmiany edukacyjnej opiera na zintegrowanych zadaniach szkolnych z uwzględnieniem uprzedniego doświadczenia;
- potrafi dostosować zmiany edukacyjne do potrzeb i oczekiwań społecznych lokalnego środowiska;
- ma umiejętności rozpoznawania, rozumienia, akceptowania i respektowania celów i wartości edukowanych oraz ukazywania ich związku z celami i wartościami edukacyjnymi.

Nieustanna praca nauczyciela nad rozwojem osobowym wymaga od niego wyboru konkretnej filozofii życiowej, która powinna mieć swoje odzwierciedlenie w stylu życia oraz systemie wartości. Podstawą wszelkich kompetencji nauczyciela-wychowawcy jest określony system wartości. Poziom kompetencji moralnych zależy od ciągłej samokontroli, zdyscyplinowania i konsekwencji, których punktem odniesienia są uniwersalne wartości i wynikające z nich normy moralne uwyraźnione w obowiązkach i powinnościach etycznych.

Podstawową zasadą współczesnej szkoły jest więc rozwój każdego ucznia (dobro dziecka najwyższą wartością). Zatem filozofia i strategia podejścia nauczyciela do ucznia powinny się opierać na dokładnym rozpoznaniu osobowości wychowanka. Głównym zagadnieniem nie jest pytanie, czego i jak uczyć, lecz pytanie, kogo uczyć (uwzględniając osobowość ucznia, jego potrzeby, zdolności, zainteresowania, motywacje i cały świat wartości). Może tego dokonać nauczyciel, który pracuje nad sobą i się doskonali. Kompetencje etyczno-deontologiczne wymagają więc konieczności respektowania moralnych zasad i norm którymi nauczyciel powinien się kierować w ramach swojej profesjonalnej działalności.

¹² K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń 1999, s. 152.

Summary

Deontological competence of teacher-tutor

Deontological competence of the teacher is closely connected with social and cultural life, the teacher's involvement and their personal life. Therefore positive attitude towards other people determines the rank of teacher in their social milieu. It is obligatory for every educator to skillfully introduce order into his own and society's life where personal relations are based on thoughtfulness and trust. The life-long work on personal development demands a certain life philosophy, which should be reflected in one's lifestyle and set of values. The basis of competence of each teacher-tutor is a certain set of values. The level of moral competence is dependant on maintaining constant self-control, discipline and consequence, based on universal values and their moral norms demonstrated in responsibilities and ethical duties. The fundamental aim of each school is stimulating development of each learner (child well-being comes first). Therefore teacher – student approach philosophy should be based on thorough recognition of the child's personality. The main problem is not **what and how** to teach, but **whom** (taking into consideration the child's personality, their needs, skills, interests, motivation and set of values). This can only be achieved by the teacher who constantly educates and develops himself. Deontological competence also requires the respect for moral values and norms, which ought to be followed in teacher's professional activity.